

Vertalersgeluk

Annelies van Hees

Over het vertalen van de romans van Jens Christian Grøndahl praten, dacht ik, kan eigenlijk niet. Want die zijn zo straightforward en eenvoudig, veel replieken en handelingen en klaar.

Dus ging ik het boek herlezen in de hoop ingewikkelde vertaalproblemen tegen te komen, waarvan ik u nu verslag ga doen.

Titel

De titel, *Dat weet je niet*, is fout vertaald, maar dat komt niet door mij. Een vertaler mag zich niet met de titel bemoeien, omdat daar verkooptechnische en juridische overwegingen mee gemoeid zijn. Zo mag een titel de laatste jaren niet zijn voorgekomen in de Nederlandse letterkunde. Soms “bekt” een titel niet en verwacht de uitgever dat hij niet zal verkopen. Maar deze keer lag het aan het tuinfeest bij Meulenhoff en misschien het aantal glazen wijn dat redacteur en auteur al op hadden, toen de redacteur vroeg: wat betekent dat eigenlijk: “Det gør du ikke” Grøndahl heeft met veel woorden uitgelegd wat “dat doe je niet” allemaal kan betekenen, zodat ze samen besloten dat het “dat weet je niet” betekent. Pas toen het omslag getekend was en in de aanbiedingscatalogus stond, vroeg Grøndahl aan zijn vertaler: wat betekent dat eigenlijk in het Nederlands en wat is het verschil tussen: “dat weet je niet” en “dat doe je niet”? En toen was het te laat.

Thematiek

De thematiek van een roman is vaak al op pagina één uiteen gezet, in woordkeus, keus van metaforen en van details. Zo ook bij deze roman: de mannelijke protagonist zit in de metro in Londen, na een zakelijke bespreking op weg naar zijn schoonmoeder. Hij is Deen en is die ochtend uit Kopenhagen vertrokken. Dus zijn vrouw is Engelse?

David glijdt in een korte dommelslaap tegen de schouder van zijn buurvrouw in de metro. Zij leest een religieus boek, zwart, goud op snee en Hebreeuws. David heeft dat blijkbaar ooit kunnen lezen. Is hij Joods?

Dan stapt het meisje uit en een dikke man met een tulband en een baard (Indiër, Pakistaan?) gaat op haar plaats zitten en David stelt zich voor dat de man een restje warmte van haar dijen

en billen moest voelen. Meteen daarna bedenkt hij dat ze nu boven hem loopt op het trottoir: “Die gedachte was bijna veelbelovend”.

En zo is de thematiek neergezet: gemengd huwelijk tussen een Deen, die Jood is en een Engelse en een Moslim, misschien een Pakistaan, die ook een rol speelt. En ja, de roman gaat over relaties en discriminatie. Het eerste hoeft niet te verbazen; alle romans van Grøndahl gaan over relaties en hoe die kunnen mislopen.

Op de derde bladzijde herinnert de hoofdpersoon zich de echo van zijn ongeboren dochter: hoe de arts abusievelijk dacht dat het een jongen was en hij meteen aan zijn moeder meedeelde dat die niet besneden zou worden. O jee, ook nog een problematisch jodendom en een generatieconflict. En ja, de roman gaat ook over de Joodse identiteit en een dochter die haar wortels zoekt, een davidsster gaat dragen en met een Pakistaan thuiskomt.

Misschien is Grøndahl juist zo populair, o. a. in Nederland en Frankrijk, om die relatiethematiek. Arnon Grunberg zegt verslaafd te zijn aan het lezen van zijn boeken en noemt ze dan treffend: “relatieporno”.

Het is dus zaak om juist die eerste pagina’s heel opletend te zijn als vertaler om de lezer niet op het verkeerde been te zetten.

In de allerlaatste pagina’s komt de dochter thuis na haar vernissage en provoceert haar vader door te zeggen dat ze zich tot de Islam gaat bekeren, zoals ze hem als tiener provoceerde door een davidsster te dragen. Hij antwoordt: “dat doe je niet”. En zo zie je hoe belangrijk het is dat de vertaler zich wel met de titel mag bemoeien.

Er staat nog een fout in de tekst en die is geheel van mij: “toen zij hem aan zijn moeder voorstelde”, tja, dat moet natuurlijk “haar moeder” zijn. Alle drie de correctoren, mijn privé-redacteur, die van de uitgeverij en ik zelf hebben het niet gezien. Het is een lam excuus, maar het bezittelijk voornaamwoord in de derde persoon is in het Deens hetzelfde voor man of vrouw, zoals “suus” in het Latijn of “la sua madre” in het Italiaans: “sin mor”.

Ik heb nog een ander excuus: in ditzelfde boek maakt de auteur ook zo’n fout: hij laat een meisje opstaan en op de rand van het bed zittend naar haar slapende geliefde kijken. Hij schrijft dan: “hij keek naar haar” in plaats van:” zij keek naar hem”. Toen ik dat naar de schrijver mailde met de vraag of ik dat mocht veranderen, werd hij boos en zei dat hij nooit zo’n fout zou maken. Nee, zei hij, er is een sprong in de tijd en intussen zit de jongen naar het meisje te kijken. Helaas kan dat niet, want ze komt overeind, pakt haar koffer en vertrekt om

nooit meer terug te komen. Mijn vraag aan u en aan mijn collega-vertalers is: wat doe je in het geval waarin een schrijver zijn eigen fout niet kan accepteren?

Hoe anders gaat een schrijver als Nootboom om met dit probleem. Op de Grote Vertaaldag in de Akademie in 2008, zei hij mooie dingen over vertalers, zoals dat vertalers in het beste geval alchemisten zijn die het goud van de een taal in het goud van de andere veranderen en alleen daarom al hun gewicht in goud waard zijn.

Maar hij had het ook over fouten in de tekst en vertalers. Ik citeer:

Hoe vaak hebben vertalers mij van onsterfelijke gaffes gered? Mijn Duitse vertaalster kan heel moeilijke vragen stellen... maar ze heeft ook een rood potlood, en dan wordt 1687 al gauw 1721, en Alfons de VIIde wordt de VIIIste, die hij zijn moet, de derde suite van Bach wordt de vijfde, en niemand zal ooit weten aan wat voor boze lezersbrieven ik ontsnapt ben. In *Rituelen* wordt Nicolaus van Cusa op de brandstapel gezet. Dit kwam feilloos langs de Nederlandse, Duitse, Engelse lectoren, tot, jaren later, de Deense vertaalster opbelde en vroeg, bedoelde u misschien Giordano Bruno? Cusanus is gewoon in zijn bed gestorven... Hierbij kan worden aangetekend dat deze vertaalster twee jaar geleden de Nijhoffprijs heeft gekregen, terecht dus.

Beeldspraak

Wat ik vooral ontdekte bij het herlezen van de roman, was de grote rijkdom aan beeldspraak. Grøndahl gebruikt ongelooflijk veel vergelijkingen en metaforen, zozeer dat ik het soms teveel van het goede vind en me afvraag of de lezer niet overvoerd wordt. Maar in recensies wordt de schoonheid van Grøndahls taal geroemd, ondersteund met citaten.

Ik geef u een paar voorbeelden waarvan ik me afvraag of ze die schoonheid wel goeddoen:

p. 79: om onaangekondigd als een groot behuuld vraagteken voor zijn deur te staan

p.120: en dan, als de grote dag kwam, ontdekken dat je met een regenworm was getrouwd (dit komt voor in een overweging waarin de protagonist meent dat seks voor het huwelijk nuttig kan zijn)

Ik vind eerlijk gezegd die regenworm wat al te fysiek; je denkt allicht aan de maat van zijn apparaat en niet aan de man zelf.

p.129: hij voelde zich verraden toen Emma zijn identiteit op tafel gooide als een hond die hij ooit had begraven

p. 179 De vooruitgang van alles door het verblindende licht van de toekomst. Het leek alleen maar een kleine aanpassing in de maat van de stijging

Ik ben er niet zeker van dat ik weet wat de schrijver hier bedoelt en ik vind ook dat ik niet iets moet opschrijven als ik zelf niet weet wat het betekent. Mijn vraag die ik u hier graag wil voorleggen en die ik vooral graag aan mijn collega-vertalers wil voorleggen, is: mag je een metafoor vervangen door een andere als hij je niet aanstaat of als je vindt dat hij niet past bij de situatie? Het standaardantwoord is: nee, je mag de tekst niet veranderen. Als je een fout of inconsequentie ontdekt, alleen in overleg met de auteur. Daarom heb ik deze laten staan, maar ik was er bij herlezing weer niet blij mee.

p.184: een uur eerder nog zo onwrikbaar, onaanraakbaar liefdevol tegen zijn vader en moeder- Ook met die metafoor was ik het niet eens, hier om de praktische reden dat hij een uur eerder zijn vader en moeder liefdevol had omhelsd, dus juist wel “aanraakbaar” liefdevol was geweest.

De roman gaat over een Deense jood die met een Engelse schilderes is getrouwd. Hij heeft nooit veel aandacht geschonken aan dat jodendom en hij is er ook niet echt in opgevoed. Daar komt verandering in in zijn puberteit, als zijn vader op fraude betrapt wordt en er gevangenisstraf dreigt. De vader hangt ineens een mezuzah aan de deur, begint in slecht Hebreeuws te bidden en gaat naar de synagoge. Dat vergroot de afkeer van de zoon alleen maar. Hij trekt zich terug, brengt zijn avonden liever in café's en snackbars door, maar krijgt wel een joodse vriendin.

Het gaat uit en hij vindt zijn Engelse kunstenares, denkt nooit meer aan jodendom, totdat er een hakenkruis op zijn brievenbus in de villawijk wordt gespoten, uitgerekend op de dag dat zijn dochter met een Pakistaan thuiskomt. Zeer tegen de zin van de vader gaat het gesprek bij de borrel over godsdienst. De vrouw is woedend over het gedoe met die brievenbus en de volgende dag schildert ze in haar atelier een doek vol hakenkruisen.

Kester Freriks zegt in een filmpje naar aanleiding van de Europese Literatuurprijs op [whyIlovethisbook](#) dat Grøndahls boek gaat over een vrouw die met behulp van kunst haar huwelijk probeert te redden, maar daar geloof ik niets van. De vrouw is woedend over al dat gedoe met godsdienst en uit woede schildert ze die hakenkruisen.

Dit boek gaat over identiteit en discriminatie: hoe joods ben je als je David Fischer heet, als je vader uit Vilnius is gevlucht en als je shive moet zitten na zijn overlijden?

Hoeveel vooroordelen heb je als je dochter met een Pakistaan thuiskomt? En als haar tentoonstelling blijkt te bestaan uit een video waarin zijzelf en haar vriend zich naakt door verf in de kleur van respectievelijk de Deense en de Pakistaanse vlag rollen?

Maar dit boek gaat ongewild ook over terloopse, onbewuste discriminatie. De Engelse vrouw gaat voor haar dochter de sauna in de kelder van de villa aansteken en bedenkt dan dat ze een hekel heeft aan die Deense kelders vol vurenhout met knoesten. Ik citeer:

p. 45: Kelders waren voor ski's, verwarmingsketels, verhuisdozen, rollen glaswol die over waren en desnoods een Filippijnse au pair.

Ik vind die Filippijnse au pair prachtig op deze plek, omdat de hele roman juist gaat over discrimineren en daar heel bewust mee omgaat, maar hier is het waarschijnlijk een slip of the pen.

Zo handelde mijn lezing onbedoeld niet over vertalersgeluk, wat het thema van de tournee was, maar over de momenten waarop je als vertaler juist niet helemaal gelukkig bent, en die zijn er ook.

27 september 2011, Groningen